

«US DIRÉ ELS NOMS QUE DUIEN EL CANELOBRE
ENCÉS...»¹ ELS NOMS PROPIS EN ELS DOCUMENTS DELS
ANYS 50 I 60 A L'ARXIU VICENT ANDRÉS ESTELLÉS

«UN DIA QUALSEVOL ANIRAN MANS ESTRANYES ARRAPANT-TE ELS
PAPERS»²

Ateses les particulars circumstàncies del procés d'edició de les obres de Vicent Andrés Estellés, el procés de reedició s'ha encetat amb un treball de catalogació i ordenació del material bibliogràfic disponible.³ D'aquesta primera fase, en aquest article, s'ha volgut incidir en la presència d'antropònims en l'obra estellesiana que ens servirà per destacar la relació entre la necessitat d'escriure, les possibilitats de publicació en un determinat període històric i els fets vitals més importants en la vida del nostre escriptor, el qual es mostra coneixedor d'una àmplia sèrie de referents culturals.

Estellés —irònic, sarcàstic—, per altra part, arriba a comentar aquest procés de revisió *post mortem*, conscient d'un present i d'unes condicions particulars per al fet literari:

Un dia qualsevol
aniran mans estranyes
arrapant-te els papers,
les volgudes paraules,
buscant per les carpetes

1. Vicent Andrés Estellés (1996b: 304).

2. Vicent Andrés Estellés (1986: 49).

3. Les reflexions prèvies a aquest procés, el comentari de la bibliografia acadèmica, a més d'altres estudis sobre el poeta de Burjassot, s'han editat a Vicent Salvador; Adolf Piquer; Daniel P. Grau (2010). A l'article «Sobre l'organització de l'Arxiu Vicent Andrés Estellés per a la reedició de la seua obra», de J. Ovi-
edo, inclòs en aquest volum, s'exposa la descripció del treball directe amb els documents, a més d'una mostra de textos recuperats, projectes inacabats i alguns documents inèdits.

més o menys ordenades
la còlera invencible,
les pobres esperances.
Serà una operació
domèstica, estimable,
fins i tot higiènica
i molt recomanable.

Tu no podràs fer res,
perquè estaràs corcant-te.

Així doncs, «buscant per les carpetes / més o menys ordenades», hem trobat la còlera per la injustícia, l'esperança dels qui treballen o dels «un entre tants». Però també tot un catàleg de personatges que donen lloc a un mosaic on trobem Carles Riba a prop de Modigliani, Pablo Neruda juntament amb Bach, o Rosselló-Pòrcel i Gabriel Ferrater sota la llarga ombra d'Ausiàs March, etc. S'aprecien, per tant, unes referències que podríem qualificar d'intertextuals pel fet que remeten a manifestacions diverses d'entendre l'art i fer-lo efectiu, textos en sentit últim. Alhora, esdevenen elements connotatius i amplien el seu valor en l'obra estellesiana: no perquè apareguen uns determinats referents entre els poemes sinó per la manera en què es combinen i són assimilats per la poètica del de Burjassot. A més, mostren els amplis coneixements de l'autor no solament de la tradició cultural més propera i estrictament literària sinó també de la literatura europea general i de diferents àmbits artístics com el musical, el cinematogràfic, el pictòric, etc., tot contribuint a mostrar una imatge polièdrica d'un autor que sovint ha optat per adoptar formes i estils propis del llenguatge popular, revestides d'una aparent senzillesa.

Arran del buidatge onomàstic de part del fons bibliogràfic —uns 150 documents dels anys 50 i 60⁴— disponible a l'arxiu familiar,

4. Entenem per «documents» aquells manuscrits i mecanoscrits originals dels llibres de poesia en català de Vicent Andrés Estellés, els quals, segons la bibliografia i les indicacions observades, pertanyen als anys 50 i 60. Cal dir que la qüestió de l'ordenació cronològica roman pendent i no deixa de presentar una

presentem una sèrie de noms que mostren aquest mosaic, d'interés respecte el moment en què apareixen a l'obra estellesiana.

Per altra part, hem escollit els documents i llibres d'aquesta època perquè és un període en la producció estellesiana en què, per diferents motius, el poeta tenia un protagonisme literari poc visible i es trobava en ple procés de maduració autodidacta.

«DIRIA UNS NOMS QUE ARA EM FAN COMPANYIA...»⁵

En primer lloc, entre els documents dels anys 50 hem elaborat una classificació⁶ amb noms referits a:

Escriptors/intel·lectuals catalans: Agustí Bartra, Francesc de Borja Moll, Santiago Bru i Vidal, Josep Carner, Xavier Casp,⁷ Mossén Costa i Llobera, Joan Creixells,⁸ Salvador Espriu, Rafael

sèrie de problemes, com són l'absència de dates als textos o l'escriptura prolongada en el temps. Tot i això, treballs com els de Ferran Carbó (2009) aporten llum sobre aquestes qüestions. El nostre buidatge s'ha referit als originals —sovint fragments— dels textos d'Estellés escrits anteriorment al boom dels anys 70: de *Ciutat a cau d'orella* i *Donzell amarg* a *L'inventari clement*, *L'amant de tota la vida* i *Lletres de canvi*, analitzant també *L'Hotel París* i *Llibre de meravelles*, entre altres.

5. Vicent Andrés Estellés (1990: 52; 1996a: 44).

6. La catalogació presentada pretén facilitar la lectura i la ubicació dels personatges en un determinat àmbit cultural, tot i que som conscients que pot haver-hi alguns casos amb límits difusos com puga ser, entre altres, l'adscripció de Blasco Ibáñez com a escriptor castellà —tot i que té part de la seua obra en valencià— o del poeta de la València musulmana Al-Russaff i de la *trobairitz* Beatriu de Dia com a escriptors catalans.

7. Hem volgut destacar en nota a peu de pàgina alguns noms existents a manuscrits i mecanoscrits que no apareixen als llibres editats. En concret, aquest el trobem al mecanoscrit de 1953 «Ombra d'ales en l'aigua», juntament amb altres personatges com Susagna i Joan de Ribera.

8. Apareix en un mecanoscrit sense títol relacionat amb un altre de 1958 titulat «Misser Mascó, 17» amb els noms de Carles Riba i Joan Fuster.

Ferreres,⁹ Joan Fuster, Josep Maria Llompart, Teodor Llorente, Gregori Maïans i Siscar, Joan Maragall, Ausiàs March, Pere March, Eugeni d'Ors, Carles Riba, Llorenç Ribera, Jaume Roig, Bartomeu Rosselló-Pòrcel, Joan Sales, Manuel Sanchis Guarner, Josep Sanchis Sivera, Joan Teixidor, Josep Torras i Bages, Màrius Torres, Anselm Turmeda, Vicent Ventura, Jacint Verdaguer, Jaume Vicens Vives, Jaume Vidal Alcover, Encarna Viñas.

Escriptors/intel·lectuals castellans: Federico García Lorca, Garcilaso de la Vega, Góngora, Pablo Neruda, Miguel de Unamuno.

Escriptors europeus: Baudelaire, Goethe, Henry James, Maïakowski, Khateryn Mansfield, Giovanni Papini, Ronsard, Shakespeare, George Simenon, Turgueniev, Txèjov, Paul Valéry.

Escriptors grecolatins: Horaci, Virgili.

Escriptors americans: Walt Whitman.

Pintors: Botticelli, Albert Durer, Paul Cezanne, Manolo Gil, Picasso, Joan Baptista Porcar, Rembrandt, Joan de Ribera, Van Gogh.

Músics: Beethoven, Manuel de Falla, Gerswhinn, Mozart, Manuel Palau, Txaiovski.

Escultors: Andreu Alfaro.

Actors i actrius: Indio Fernández (director, actor i productor de cinema), Devora Kerr, Wilma Montesi, Lilli Palmer.

Personatges literaris: Amàlia, Ammon, Andrée,¹⁰ August, Bel·lisa, Betsabé, Booz, Brigitte, Amintha Brown,¹¹ Cécile, Cheryl, Cloris, Constance, Cyril, Daniëlle, Diana, Elena, Elizabeth, Encarna, Enric, Flèrida, Françoise, Galatea, Gigi, Hamlet, Hildegard, Hipòlit, Horaci, Karl, Laertes, Lakmé, Loren, Martine, Ofèlia, Ovi-

9. Escriptor valencià. Destaca la seua edició en aquesta època de Juan FERNÁNDEZ DE HEREDIA. *Obras*. Madrid: Espasa-Calpe, 1955.

10. Apareix en un mecanoscrit de 1957, original de «Testimoni d'Horaci», amb els noms Horaci, Cheryl, Constance, Daniëlle, Parkin, Cécile, Cyril, Laertes, Winifred, Hildegard, Svengali, Ofèlia, Brigitte, Riccio, Booz, Lakmé, Gigi, Virgili i François.

11. Apareix al quadern manuscrit de 1955 titulat «L'inexpressable desig d'Amintha Brown, i els xiprers (Poema)» amb els noms Flèrida, Martine, Saknuta, Elizabeth, Karl i Hipòlit.

di Odisseu, Parkin, Riccio, Saknutala (Sakuntala), Silvà, Susagna, Svengali, Tamar, Teresa, Tirant lo Blanc, Virgili, Winifred.

Altres: Manolete (torero)

«ARA US DIRIA UNS NOMS DE REMOROSA ARBREDA...»¹²

En segon lloc, dels manuscrits i mecanoscrits dels anys 60, més nombrosos que els de la dècada anterior, presentem les llistes següents:

Escriptors/intel·lectuals catalans: Miquel Adlert, Joan Alcover, Miquel Bauçà, Blai Bonet, Francesc de Borja Moll, Joan Brossa, Xavier Casp, Josep Maria Castellet, Beatriu de Dia, Francesc Eiximenis, Eduard Escalante, Salvador Espriu, Joan Ferraté, Gabriel Ferrater, Sant Vicent Ferrer, Domènec Flécher i Valls (historiador), J. V. Foix, Joan Fuster, J. A. Garcia Richart (editor), Josep Maria Llompart, Teodor Llorente, Ramon Llull, Josep Maria López Picó, Joan Maragall, Ausiàs March, Pere March, Jesús Ernest Martínez Ferrando, Josep Palàcios, Josep Pla, Nicolàs Primitiu, Pere Quart, Carles Riba, Llorenç Riber, Jaume Roig, Roís de Corella, Bartomeu Rosselló-Pòrcel, Al-Russafí, Santiago Russinyol, Joaquim Ruyra, Josep Maria de Sagarra, Joan Salvat-Papasseit, Manuel Sanchis Guarner, Josep Sanç Moia, Jordi de Sant Jordi, Trinidad Simó, Joan Teixidor, Josep Torras i Bages, Màrius Torres, Anselm Turmeda, Joaquim Vallverdú, Vicent Ventura, Jaume Vidal Alcover, Isabel de Villena.

Escriptors/intel·lectuals castellans: Dámaso Alonso, Azorín, J. Balmes, V. Blasco Ibáñez, Diego Gómez Manrique, Góngora, Fray Luis de León, Antonio Machado, Jorge Manrique, Pablo Neruda, Quevedo, Francisco de la Torre, Miguel de Unamuno, César Vallejo, Garcilaso de la Vega, Lope de Vega.

Escriptors/intel·lectuals europeus: Louis Aragon, Baudelaire, Chateaubriand, Kafka, Kavafis, Maiakovski, Montaigne, Petrarca, Roger Peyregitte, Jacques Prévert, Rilke, Heinrich Schliemann (arqueòleg), Shakespeare, Paul Valéry, Villon.

12. Vicent Andrés Estellés (1996b: 297).

Escriptors grecolatins: Virgili, Ovidi, Safo, Homer, Horaci.

Escriptors americans: Henry Miller, Walt Whitman.

Pintors: Fra Angélico, Botticelli, Goya, Jacomart, Francesc Lozano, Joaquim Michavila, Joan Miró, Murillo, Picasso, Joan Baptista Porcar, Rembrandt, Diego Rivera.

Músics: Beethoven, M. del Mar Bonet, Brahms, Brassens, Debussy, Gerswhinn, Víctor Jara, Anton Karas, Mozart, Henry Purcell, Raimon, Ravel, Vivaldi.

Escultors: Andreu Alfaro, Octavio Vicent, Leonardo da Vinci.

Actors: Brigitte Bardot, Walt Disney,¹³ Françoise Hardy, Anna Magnani, M. Monroe, Robert Taylor.

Polítics: Rei Balduí,¹⁴ Reina Paola de Bèlgica, Che Guevara, Reina Fabiola, Gramsci, De Gaulle, Jaume I, Reina Juliana, Jacqueline Kennedy, J. F. Kennedy, Duquesa de Kent, Patrice Lumumba, Princesa Margarida, Joaquim Muñoz Peirats, Primo de Rivera, Princesa de Réty, Zapata.

Personatges literaris: Adam, Adonai, August, Bel·lisa, Caldesa, Carmesina, Cloris, Corinna, Deiopea, Diana, Eulàlia, Fedra, Flèrida, Galatea, Hipòlit, Horaci, Inés, Jackelei, Lawrence, Leda, Mileto, Nemorós, Pep, Salici, Suetoni, Tesseu, Tirant, Zeus.

«DIC EL TEU NOM EN AQUEST PUNT MATEIX...»¹⁵

D'aquesta manera, s'observa que en les referències onomàstiques dels anys 50 s'al·ludeix als pares literaris, als clàssics de les tradicions culturals catalana, castellana i europea. Al mateix temps, hi apareixen els diferents escriptors d'aquella dècada, amb molts dels quals Estellés compartia tertúlia literària i amistat personal. Destaca la presència de Joan Fuster, Manuel Sanchis Guarner, Vicent Ventu-

13. Tot i que fou dibuixant, el seu nom està lligat estretament a una part considerable de la cinematografia nord-americana del segle xx.

14. La majoria d'aquest grup de noms estan extrets del mecanoscrit original dels anys 60 d'«Oratori per la mort de Lumumba».

15. Vicent Andrés Estellés (1980: 21).

ra, Josep Maria Llompart, Xavier Casp i Miquel Adlert com a protagonistes d'una situació cultural que buscava el seu redreçament, sobretot al voltant dels grups culturals de «Lo Rat Penat» i l'editorial Torre. Convé destacar la presència d'escriptors de Catalunya i de les Illes Balears amb els quals Estellés entrà en contacte a través de Fuster i Sanchis Guarner.

És ressenyable també la presència primerenca de Walt Whitman, un dels poetes a partir del qual bastirà la idea de *Mural del País Valencià*. Així mateix, els noms de pintors i músics, clàssics i contemporanis, testimonien la voracitat cultural de l'autor,¹⁶ que es barreja amb les al·lusions a personatges de la cultura popular com els actors i actrius assenyalats, fruit del treball de Vicent Andrés Estellés com a periodista a *Las Provincias*.¹⁷

Per altra part, observem un major nombre de referències als anys 60 que mostren l'ampliació i assimilació de nous referents. Tanmateix, hi ha una sèrie de noms fixos a les dues dècades com puguem ser Francesc de Borja Moll, Salvador Espriu, Joan Fuster, Carles Riba o els clàssics Joan Maragall i Ausiàs March, que configuren unes bases literàries i culturals sòlides. A més, notem també la persistència de Garcilaso de la Vega i Pablo Neruda entre les principals influències de la literatura castellana, així com dels poetes francesos Baudelaire i Paul Valéry juntament amb noms representatius de la literatura europea de diferents èpoques. Apareix, d'aquesta manera, un mapa literari extens que supera el temps i les fronteres en la mesura de les possibilitats culturals del moment.

Quant a les arts pictòriques i la música, ja als anys 50 apareix als manuscrits i mecanoscrits un dels principals referents per a Estellés, com és Picasso qui, juntament amb Diego Rivera, donaran cos a la idea de *Mural* abans esmentada. També, en els anys 60, augmenten

16. Hi ha una sèrie de mecanoscrits inèdits titulats «Abans d'escoltar Bach, escoltàvem Vivaldi» i «Pinacoteca» en què Estellés remet a les aficions musicals i pictòriques dels anys 50 compartides amb Fuster, Vicent Ventura, Sanchis Guarner i altres.

17. Adolf Piquer (2004).

els noms de personatges de la política. L'assassinat de J. F. Kennedy i de Patrice Lumumba a l'Àfrica en vies de descolonització assenyalen l'aparició d'una consciència social explícita a l'obra estellesiana, en què es mostra la permeabilitat a les noves tendències de la literatura compromesa. Així, les trompetes de Gerswhinn, banda sonora del «Coral Romput», es barregen ara amb les cançons de Víctor Jara, Maria del Mar Bonet o Raimon.

Finalment, un dels darrers grups és el que hem denominat *Personejats literaris*. En aquest cas, veiem que els anys 50 són més nombrosos que no en els documents dels anys 60. Podem inferir que la dècada dels 50 és temps de provatures, de lectures múltiples arran de les quals sorgeixen personatges que passen a formar part de l'univers estellesià; noms provinents d'un procés de lectura desordenat i d'especial assimilació no solament de les obres clàssiques sinó també de la cultura popular del seu temps: la cinematografia. En aquest sentit, i de manera paral·lela, hem de destacar la voluminosa biblioteca personal del poeta,¹⁸ en bona part adquirida en el refugi cultural que suposaven les llibreries de vell, la qual cosa evidencia una solidesa cultural barrejada amb un tipus de coneixement més universal, d'aquell qui coneix el carrer i les gents que l'habiten. Una cultura erudita però general, en definitiva.

Així, doncs, Estellés esdevé coneixedor dels referents de la cultura pròpia, tant dels autors contemporanis com dels pretèrits. A més, assimila un conjunt de noms de la tradició europea que arranca amb els clàssics grecollatins i arriba fins a Espriu, Neruda, Rosselló-Pòrcel passant pels inevitables Ausiàs March i Shakespeare. Tots ells, referents que Vicent Andrés Estellés recicla i incorpora als seus textos, que esdevenen veritables intertextos. En definitiva, una superfície textual única que culminarà en el *Mural del País Valencià*, ple a vessar de noms de persones i també de topònims.

Per acabar, cal dir que més enllà de les referències, de la diversitat de noms exposats, tret característic de la poètica estellesiana,

18. Un estudi d'aquesta biblioteca mostraria quines foren les principals lectures i com passen a ser les bases de la presència posterior en l'obra d'Estellés.

el que es destaca és el poder suggeridor que prenen aquestes paraules. Els noms propis presents als poemes d'Estellés suggereixen, evocuen, verbalitzen, literaturitzen i resemantitzen una obra poètica lligada estretament al quefer d'un autor que va trobar en un nom femení l'essència de les paraules, la reducció d'aquestes en un sentit últim, Isabel, el nom definitiu:¹⁹

Dic el teu nom en aquest punt mateix:
dic Isabel i canten els canyars
i pels carrers diversos de València
passen amants que es besen a la boca,
amb molt d'amor presos per la cintura,
atarantats d'una olor de gesmils.
Dic el teu nom i amb casta reverència
el posaré en un pitxer amb aigua.
Dic Isabel i segueix el camí.

OBRES CITADES

- ANDRÉS ESTELLÉS, Vicent (1980). *Cant temporal*. Obra Completa, 5. València: 3i4.
- ANDRÉS ESTELLÉS, Vicent (1986). *L'ofici de demà*. Dins: *La lluna de colors*. Obra Completa, 9. València: 3i4.
- ANDRÉS ESTELLÉS, Vicent (1990). *Cantata del País Valencià*. Dins: *Sonata d'Isabel*. Obra completa, 10. València: 3i4.
- ANDRÉS ESTELLÉS, Vicent (1996a). *Cantata inicial del País Valencià*. Dins: Jaume PÉREZ MONTANER (ed.). *Mural del País Valencià, I*. València: 3i4.
- ANDRÉS ESTELLÉS, Vicent (1996b). *Llibre de la música*. Dins: Jaume PÉREZ MONTANER (ed.). *Mural del País Valencià, II*. València: 3i4.

19. Vicent Andrés Estellés (1980: 21).

- CARBÓ, FERRAN (2009). «Com un vers mai no escrit». *La poesia de Vicent Andrés Estellés en els anys cinquanta*. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- OVIDO SEGUER, Jordi (2010). «Sobre l'organització de l'Arxiu Vicent Andrés Estellés per a la reedició de la seua obra». Dins: Vicent SALVADOR; Adolf PIQUER; Daniel PÉREZ GRAU (ed.). *Opera estellesiana: per a una edició crítica de Vicent Andrés Estellés*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- PIQUER, Adolf (2004). «Mirar amb els ulls del cronista: el periodisme de Vicent Andrés Estellés». Dins: *Homenatge a Vicent Andrés Estellés*. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, p. 249-273.
- SALVADOR, Vicent; PIQUER, Adolf; PÉREZ GRAU, Daniel (ed.) (2010). *Opera estellesiana: per a una edició crítica de Vicent Andrés Estellés*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.

JORDI OVIDO SEGUER